

SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASHDA AXLOQIY ME'YORLAR VA PROFESSIONAL MAS'ULIYAT

Kamronbek Kamolitdinov

Samarqand, Pastdarg'om
international school of finance technology
and science Instituti Axborot tizim va
texnologiyalar 2-bosqich talabasi
94-446-3600

kamronbekbg@gmail.com

Imliy rahbar: **Saodat Olimjonova**

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyat va kasbiy faoliyatdagi o'rni hamda ularni qo'llash jarayonida yuzaga keladigan axloqiy va huquqiy masalalar tahlil etiladi. Sun'iy intellekt tizimlaridan samarali foydalanishda inson manfaatlarini himoya qilish, ma'lumotlarning daxlsizligini ta'minlash, qarorlar qabul qilishda adolatlilik va shaffoflik tamoyillariga amal qilish zarurligi yoritiladi. Shuningdek, mutaxassislarning professional javobgarligi, texnologiyalardan oqilona foydalanish madaniyati va etik yondashuvlarni takomillashtirishning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, etik tamoyillar, kasbiy javobgarlik, ma'lumotlar xavfsizligi, maxfiylik, shaffoflik, adolatlilik, raqamli texnologiyalar, mas'uliyatli foydalanish, innovatsiyalar, axborot muhiti, algoritmik qarorlar.

Аннотация: В данной статье анализируются роль технологий искусственного интеллекта в обществе и профессиональной деятельности, а также этические и правовые вопросы, возникающие в процессе их применения. Освещается необходимость защиты интересов человека, обеспечения конфиденциальности и безопасности данных, соблюдения принципов справедливости и прозрачности при принятии решений с использованием систем искусственного интеллекта. Кроме того, раскрывается значение профессиональной ответственности специалистов, культуры рационального использования технологий и совершенствования этических подходов в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, этические принципы, профессиональная ответственность, безопасность данных, конфиденциальность, прозрачность, справедливость, цифровые технологии, ответственное использование, инновации, информационная среда, алгоритмические решения.

Abstract: *This article examines the role of artificial intelligence technologies in society and professional activities, as well as the ethical and legal issues that arise during their implementation. It highlights the importance of protecting human interests, ensuring data privacy and security, and adhering to the principles of fairness and transparency in decision-making processes involving artificial intelligence systems. In addition, the paper emphasizes the significance of professional responsibility, the culture of responsible technology use, and the continuous improvement of ethical approaches in the context of digital transformation.*

Key words: *artificial intelligence, ethical principles, professional responsibility, data security, privacy, transparency, fairness, digital technologies, responsible use, innovation, information environment, algorithmic decision-making.*

Kirish

Sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyat hayotida yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Ushbu texnologiyalar murakkab muammolarni qisqa vaqt ichida hal etish, ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirish, tibbiy xizmatlar sifatini yaxshilash hamda inson mehnatini yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Xususan, sog'liqni saqlash tizimida sun'iy intellekt kasalliklarni dastlabki bosqichlarda aniqlash, davolash strategiyalarini takomillashtirish va bemorlarga individual yondashuvni ta'minlash imkonini bermoqda. Ta'lim sohasida esa u o'quvchilarning ehtiyoj va qobiliyatlarini tahlil qilish, ta'lim jarayonini individuallashtirish hamda samarali pedagogik usullarni ishlab chiqishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Ishlab chiqarish va iqtisodiyot tarmoqlarida esa resurslardan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Biroq sun'iy intellektning keng qo'llanilishi ayrim xavf va muammolarni ham yuzaga keltiradi. Avvalo, insonning texnologiyalarga ortiqcha tayanishi mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarining susayishiga sabab bo'lishi mumkin. Qaror qabul qilish jarayonining to'liq algoritmlarga yuklatilishi tanqidiy tafakkur, ijodkorlik va mantiqiy mushohada yuritish kabi muhim intellektual sifatlarning zaiflashishiga olib keladi. Ayniqsa, bu holat yoshlar ta'limi va tarbiyasida salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emas. Yana bir muhim masala shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liqdir. Sun'iy intellekt tizimlari katta hajmdagi ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash orqali faoliyat yuritadi. Mazkur ma'lumotlarning noqonuniy yoki nazoratsiz ishlatilishi fuqarolarning shaxsiy hayotiga aralashish, ularning huquq va erkinliklariga putur yetkazish xavfini tug'diradi. Bundan tashqari, algoritmlar asosida qabul qilinadigan qarorlar har doim ham xolis bo'lavermaydi. Dastlabki ma'lumotlar bazasida mavjud bo'lgan xatolar yoki biryoqlama yondashuvlar sun'iy intellekt tizimlari faoliyatida ham aks etishi mumkin. Natijada ayrim shaxslar yoki ijtimoiy guruhlar nisbatan adolatsiz

munosabat shakllanishi ehtimoli yuzaga keladi. Sun'iy intellekt bilan bog'liq yana bir dolzarb muammo javobgarlik masalasidir. Masalan, avtonom transport vositalari, tibbiy tashxis qo'yuvchi dasturlar yoki harbiy texnologiyalar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar uchun kim javob berishi kerakligi hali ham bahsli masala bo'lib qolmoqda. Shu sababli texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda axloqiy va huquqiy me'yorlarni ham takomillashtirish zarurati ortib bormoqda. Demak, sun'iy intellektdan foydalanishda faqat texnik samaradorlikni emas, balki inson manfaatlari, ma'naviy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni ham ustuvor deb bilish lozim. Faqat shunday yondashuv orqali ushbu texnologiyalar jamiyat taraqqiyoti va inson farovonligi yo'lida samarali xizmat qilishi mumkin. Axloq falsafasi nuqtai nazaridan mas'uliyat insonning eng muhim fazilatlaridan biri hisoblanadi. Islom manbalarida ham har bir inson o'z xatti-harakati va qarorlari uchun javobgar ekanligi ta'kidlanadi. Shu bois sun'iy intellekt tizimlari qanchalik rivojlangan bo'lmasin, ulardan foydalanish natijalari uchun asosiy javobgarlik baribir inson zimmasida qoladi.

Metod

Mazkur tadqiqotda sun'iy intellektni qo'llash jarayonida axloqiy me'yorlar va professional mas'uliyat masalalarini o'rganish uchun nazariy-tahliliy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot davomida mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Tadqiqotning asosiy metodlari sifatida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, mantiqiy umumlashtirish va kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil yordamida turli mamlakatlarda sun'iy intellektdan foydalanishning axloqiy tamoyillari va professional javobgarlik mezonlari o'rganildi. Tizimli yondashuv orqali sun'iy intellektning jamiyat, ta'lim, tibbiyot va iqtisodiyot sohalariga ta'siri kompleks ravishda baholandi. Kontent-tahlil usuli asosida sun'iy intellekt bilan bog'liq ilmiy manbalar, xalqaro standartlar va ekspertlar qarashlari o'rganilib, axloqiy muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari aniqlashtirildi. Shuningdek, umumlashtirish metodi yordamida tadqiqot natijalari tizimlashtirilib, sun'iy intellektdan mas'uliyatli foydalanish bo'yicha ilmiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida inson manfaatlari ustuvor qo'yish, adolatlilik, shaffoflik, javobgarlik va ma'lumotlar xavfsizligi tamoyillari qabul qilindi.

Natija

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi axloqiy me'yorlar va professional mas'uliyat masalalarini yanada dolzarb qilib qo'yimoqda. Sharq mutafakkirlari merosida ilm-fan va texnologiyalardan foydalanish inson manfaatlari hamda ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan holda talqin etiladi. Xususan, Abu Nasr Forobiy inson kamoloti va jamiyat farovonligiga xizmat qiladigan bilimni eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etgan. Uning

qarashlarida aql va axloqning uyg'unligi har qanday faoliyatning asosiy mezon sifatida namoyon bo'ladi. Abu Ali ibn Sino ilmiy taraqqiyotning muvaffaqiyati nafaqat bilim darajasiga, balki undan foydalanish madaniyatiga ham bog'liq ekanligini ta'kidlagan. Bu g'oya bugungi kunda sun'iy intellekt tizimlarini yaratish va qo'llash jarayonida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Imom G'azzoliy esa ilmning haqiqiy qiymati uning insoniyat manfaatlariga xizmat qilishi bilan belgilanishini qayd etadi. Mazkur qarashlar zamonaviy sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tahlillar natijasida sun'iy intellektni qo'llashda bir qator axloqiy tamoyillarga qat'iy rioya etish zarurligi aniqlandi. Birinchi navbatda, adolatlilik tamoyili algoritmning xolis ishlashini va insonlar o'rtasida kamsitish holatlarining oldini olishni talab qiladi. Ikkinchidan, javobgarlik tamoyiliga ko'ra, sun'iy intellekt tomonidan amalga oshirilgan har qanday qaror yoki harakat uchun yakuniy mas'uliyat inson va uni boshqaruvchi tashkilot zimmasida qolishi lozim. Uchinchidan, inson qadr-qimmati va huquqlarini himoya qilish har qanday texnologik yangilikdan ustun turishi kerak. To'rtinchidan, ehtimoliy zararlarni oldindan baholash va ularni minimallashtirish bo'yicha mexanizmlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot davomida sun'iy intellektning ta'lim, tibbiyot va iqtisodiyot sohalarida samaradorlikni oshirishi bilan birga, insonning mustaqil fikrlash qobiliyatiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkinligi aniqlandi. Texnologiyalarga haddan tashqari bog'liqlik tanqidiy tafakkurning susayishiga, insoniy muloqotning kamayishiga va ayrim ma'naviy qadriyatlarining zaiflashishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli sun'iy intellektdan foydalanishda raqamli savodxonlik, axloqiy madaniyat va mas'uliyatli yondashuvni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari sun'iy intellekt texnologiyalarining kelajakdagi rivoji faqat texnik imkoniyatlar bilan emas, balki axloqiy me'yorlar, huquqiy tartibotlar va professional mas'uliyat tamoyillariga amal qilinish darajasi bilan ham belgilanishini ko'rsatdi. Shu bois sun'iy intellekt inson tafakkurining o'rnini egallovchi vosita emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi yordamchi texnologiya sifatida rivojlantirilishi maqsadga muvofiqdir.

Mulohaza

Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti natijasida sun'iy intellekt inson faoliyatining turli yo'nalishlariga tobora chuqur kirib bormoqda. Bu holat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va murakkab masalalarni tezkor hal etish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo'lsa-da, uning axloqiy va ijtimoiy oqibatlarini chuqur o'rganishni ham talab etadi. Shu sababli sun'iy intellekt masalasi bugungi kunda nafaqat texnologik, balki falsafiy, huquqiy va ma'naviy muammo sifatida ham qaralmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt tizimlarining samarali faoliyati ularning texnik imkoniyatlarigina emas, balki

ular asosida yotuvchi axloqiy tamoyillarga ham bog'liqdir. Algoritmlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar inson manfaatlariga zid kelmasligi, jamiyatda adolat va tenglik tamoyillarining saqlanishiga xizmat qilishi lozim. Aks holda, texnologik yutuqlar kutilgan ijobiy natijalarni bermasligi yoki ayrim salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellektidan foydalanish insonning shaxsiy daxlsizligi va ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq masalalarni ham kun tartibiga olib chiqmoqda. Axborotlarning katta hajmda yig'ilishi va tahlil qilinishi bir tomondan qulaylik yaratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan maxfiylikka tahdid tug'dirishi mumkin. Shu sababli ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish hamda foydalanuvchilarning huquqlarini ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida yana bir muhim jihat aniqlandiki, sun'iy intellekt insonning o'rnini egallovchi emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir. Inson tafakkuri, axloqiy baholash qobiliyati va ijodkorligi texnologiyalar tomonidan to'liq almashtirilishi mumkin emas. Shuning uchun qaror qabul qilish jarayonlarida inson omilining saqlanib qolishi dolzarb ahamiyatga ega. Shuningdek, professional faoliyatda sun'iy intellektidan foydalanayotgan mutaxassislar yuqori darajadagi kasbiy mas'uliyatga ega bo'lishlari zarur. Ular yaratadigan yoki boshqaradigan tizimlarning natijalari jamiyat hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli, har bir texnologik yechimning ehtimoliy ijtimoiy va axloqiy oqibatlari oldindan baholanishi lozim. Demak, sun'iy intellektning kelajakdagi rivoji faqat ilmiy-texnik yutuqlar bilan emas, balki uni boshqaruvchi axloqiy me'yorlar, huquqiy mexanizmlar va professional javobgarlik darajasi bilan ham belgilanadi. Texnologik taraqqiyot va insoniy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash esa ushbu jarayonning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan rivoji va turli sohalar samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarning keng qo'llanilishi axloqiy me'yorlar va professional mas'uliyat bilan bog'liq masalalarga jiddiy e'tibor qaratishni talab etadi. Sun'iy intellektning inson manfaatlariga xizmat qilishi, uning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi hamda adolatlilik tamoyillariga asoslanishi texnologik taraqqiyotning muhim shartlaridan biridir. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, sun'iy intellekt tizimlarining xavfsiz va samarali faoliyat yuritishi faqat texnik imkoniyatlar bilan emas, balki ulardan foydalanishda amal qilinadigan axloqiy tamoyillar bilan ham belgilanadi. Shu sababli algoritmlarning shaffofligi, ma'lumotlar daxlsizligi, javobgarlik va inson qadr-qimmatini himoya qilish masalalari doimo ustuvor bo'lib qolishi zarur. Shuningdek, sun'iy intellektni yaratish va joriy etish jarayonida mutaxassislarning kasbiy javobgarligini kuchaytirish, axloqiy nazorat mexanizmlarini takomillashtirish hamda raqamli madaniyatni rivojlantirish muhim vazifalardan biri

hisoblanadi. Faqat texnologik innovatsiyalar va insoniy qadriyatlar o'rtasidagi uyg'unlik ta'minlangan taqdirdagina sun'iy intellekt jamiyat farovonligi, barqaror rivojlanish va inson kamolotiga xizmat qiluvchi samarali vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar

1. Ibn Sino. Kitob ash-Shifo (Ilohiyot qismi). – Bayrut: Dor al-Kutub al-Ilmiyya, 1996.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
3. Xoja Muhammad Porso. Fasl al-khitob. – Tehron: Intishoroti ilmiy, 2001
4. Xvang, S. D., Bazarova, S., & Xolbo'tayeva, D. (2026). СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СИНОНИМОВ В СОВРЕМЕННОМ КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *Scientific and innovative research in the social and humanitarian sphere*, 3(2), 353-358.